

Теоретико-методологічні проблеми генезису систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні

Трансформаційні і модернізаційні процеси, що відбуваються сьогодні в освітньому просторі України, орієнтують на переосмислення існуючих і розроблення нових методологічних і теоретичних основ педагогічної науки [1]. На наш погляд, очевидними є ствердження про те, що в умовах глибокої кризи, яка негативним чином позначилася і на традиційній дослідницькій парадигмі, актуалізується потреба у реконструкції і узагальненні історико-педагогічного досвіду як важливій умові розвитку педагогічної теорії. Актуальною залишається також проблема виходу методології за межі сфери наукового пізнання у площину реальної педагогічної дії.

У цьому зв'язку набувають ваги дослідження соціально-економічної детермінанти, закономірностей, специфіки та особливостей становлення і розвитку систем професійної освіти і навчання робітничих кадрів в Україні, що передбачає розгляд етапів професійної підготовки у більш широких соціальних і антропологічних контекстах, поглибленої уваги до історичних коренів багатоаспектного процесу створення ефективних моделей професійної підготовки робітників.

Слід відзначити, що впродовж останніх років дослідження проблем становлення і розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів не залишалося поза увагою науковців. Проте, попередні спроби використання позитивного історичного досвіду не мали успіху, оскільки сутність передбачуваних змін зводилася до намагань або лише осучаснити попередню модель, або ж перенести на український ґрунт окремі елементи зарубіжних робітничо-підготовчих систем.

Цілком зрозуміло, що як перший, так і другий варіанти не могли бути прийнятними. Перший тому, що система підготовки робітничих кадрів у нових соціально-економічних умовах не могла залишатись без системних змін. Другий тому, що зарубіжні моделі підготовки було зорієнтовано на функціонування у специфічних економічних умовах інших країн, які здебільшого не відповідали конкретно-історичним обставинам пострадянської України.

Таким чином, здійснюючи пошук шляхів реформування системи професійно-технічної освіти, автори реформ практично не враховували багаторічний досвід функціонування різних систем підготовки робітничих кадрів, напрацьований українською педагогічною терією і практикою.

Одна з причин цього полягає в тому, що в більшості освітянських управлінців за радянських часів було сформовано стійке нігілістично-зневажливе ставлення до історико-педагогічних надбань в зазначеній галузі. Це зумовлювалося тим, що за радянського періоду велика кількість подій, фактів, імен, пов'язаних з історією розвитку освіти та спроб створення освітніх систем, свідомо замовчувалася. Величезну низку цінних історичних

документів, законодавчих та нормативних актів було оголошено ідеологічно шкідливими, вилучено з наукового обігу, заблоковано за ґратами спецховищ або просто знищено. Широкому загалові надходив жорстко дозований освітньо-педагогічний офіціоз, що базувався на перекручених догмах творів класиків марксизму-ленінізму, «творчо розвинутих» відповідними документальними положеннями чергових партз'їздів. Зрозуміло, що така інформація не була об'єктивною і не мала наукового і практичного значення.

Водночас, архівні документи, науково-педагогічні розробки та літературні джерела свідчать про те, що в історичному досвіді становлення і функціонування систем підготовки робітничих кадрів, які створювалися на українському ґрунті, є багато цінних і важливих для сьогодення здобутків, які можуть бути творчо використані в процесі реформування системи професійної освіти і навчання в Україні [2].

Відтак, заідеологізований класовий підхід до освоєння дійсності спричинив до чималих втрат, прорахунків і помилок у важливій справі розбудови національних за формою систем професійної підготовки робітників.

Не можна обминути й іншого полюсу проблеми. Завдячуючи «керуючій та спрямовуючій силі радянського суспільства» стався відкат від науково-практичного освітнього досвіду моделювання та впровадження відповідних до вимог часу систем передачі виробничих знань. Наслідки цього соціально-економічного та політичного експерименту й досі позначаються як на змісті наукового масиву праць, так і призводять до хиб і помилок у формуванні концептуальних засад оновлення галузі професійно-технічної освіти.

Прикладом вульгаризованого мислення і залишкових командно-адміністративних підходів до практики реформування системи є, на наш погляд, матеріалізований у сучасній бюрократичній конкретиці та законодавчо закріплений у розділі другому Закону України «Про професійно-технічну освіту» 1998 року [3] факт підміни сутності дефініції «управління» антидемократичними механізмами «керівництва».

Законодавчо захищена громіздка освітньо-бюрократична вертикаль подібно до минулих часів майже не залишає сучасній системі профтехосвіти можливостей саморегуляції, здатностей корегування власного управління, гнучкого реагування на зміни ринково-освітньої кон'юнктури. Маючи наднизькі на час історичного зламу формацій матеріальні можливості та суттєвий брак сучасних інженерно-педагогічних кадрів, вітчизняна система професійної підготовки вже на старті почала програвати заможним сусідам.

Практика свідчить, що здійснюваним за часів незалежності спробам реформування системи з самого початку бракувало прогностики, випереджувальних розбудовчих засад. А недосконале концептуально-методологічне забезпечення очікуваного результату інтегрувало реформаційні по суті ідеї до застарілих рамок управління, стримувало пошуки нового або обмежувало вдосконалення існуючого арсеналу організаційно-педагогічних форм, залишаючи незмінними залишкові способи забезпечення та фінансування і, особливо, консервуючи неефективну модель

оцінювання якості знань та визначення кваліфікації. Це неминуче призводило до втрати динаміки соціально-економічних, культурологічних та інтелектуальних перспектив подальшого розвитку освітнього простору України.

Розглядаючи сучасний вітчизняний науково-педагогічний доробок, можна констатувати, що різноманітні схеми, розробки, концепції і пропозиції часто-густо підмінюються науково забарвленими гаслами, інноваційноподібними деклараціями - «блідими тінями» колись успішно зреалізованих західним освітнім середовищем ідей, а на цей час вже втраченими актуальність сентенціями.

Так, наприклад, розробляючи гнучки та модульні технології професійного навчання кваліфікованих робітників на виробництві, колектив дослідників лабораторії професійного навчання на виробництві фіксує непоодинокі спроби інших фахівців та розробників зазначеної проблеми підмінити вимоги довішеного свої переївги методу засвоєння модульних блоків з відповідним опрацюванням навчальних елементів спрощеним механістичним алгоритмом малоефективної урочно-лекційної системи вивчення тем навчальних курсів під виглядом тих самих модульних блоків.

Наведемо деякі приклади можливого використання позитивного досвіду минулого. Так у констатувальній частині проекту Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 р.) викладено стислий перелік нагальних проблем галузі, на розв'язання яких спрямовано запропоновану систему заходів. Але ж інструментарій засобів реалізації намічених цілей, на наш погляд, не демонструє кардинально нових механізмів формування цілісної концептуально узгодженої та науково-обґрунтованої державної політики щодо розвитку системи професійної освіти і навчання впродовж життя.

Як і за минулих часів у згаданому документі декларується необхідність удосконалення законодавства, створення чергового окремого центрального органу виконавчої влади у сфері професійної освіти і навчання, удосконалення структури відповідних регіональних підрозділів з питань управління процесами розвитку цієї системи, впровадження єдиної методології моніторингу, удосконалення переліку професій, оптимізації мережі ПТНЗ, розроблення сучасних засобів навчання і т.ін.

Зважаючи на викладене, мабуть, варто частіше звертатися до неупередженого розгляду та врахування уроків минулого, наприклад, таких, як будівництво самотньої системи підготовки робітничих кадрів та управління нею, яке здійснювалося в Україні у 1920-1925 роках.

Упродовж цього періоду було створено унікальну систему професійної освіти, яка у відповідності до тогочасних вимог складалася з трьох ланок: нижчої, середньої та вищої, була максимально орієнтованою на потреби народногосподарського комплексу та спромогалася вдало вирішувати соціальні проблеми молодого покоління. Протягом цього історичного етапу відбувалося формування демократичної моделі управління системою робітничої підготовки, яка оптимально поєднувала управлінські

функції Наркомосу та Укрголовпрофосвіти України, а головним органом керування професійно-технічним закладом була шкільна рада.

Слід підкреслити, що Народний Комісаріат освіти визначав загальні засади освітньої політики в державі, а Укрголовпрофосвіта, діючи в межах єдиної освітньої системи, здійснювала управління системою професійної освіти взагалі та нижчою професійною освітою, зокрема. Для цього Укрголовпрофосвіті і було надано повноваження самостійного органу управління. Вона мала власну організаційну структуру, підпорядковані регіональні органи управління та фінансово-господарську самостійність. До основних напрямів управлінської діяльності Укрголовпрофосвіти було віднесено: розробку державної політики в галузі нижчої професійної політики; організаторську роботу, спрямовану на розгортання мережі закладів освіти; пошук додаткових коштів на утримання закладів освіти; організацію госпрозрахункової діяльності закладів нижчої професійної освіти; визначення основних засад у змісті підготовки в закладах нижчої професійної освіти; розгортання методичної роботи та матеріально-технічного забезпечення закладів освіти, контроль за їхньою діяльністю. Значне місце в роботі Наркомосу та Укрголовпрофосвіти займало створення нормативно-правової бази діяльності закладів та установ професійної освіти. В 1920-1923 рр. Укрголовпрофосвітою було ініційовано прийняття 23 урядових документів із проблем нижчої професійної освіти.

Становлять науковий інтерес для сучасної практики основні напрями діяльності губерніяльних та повітових комітетів професійно-технічної і спеціально-наукової освіти, зокрема: розроблення плану здійснення нижчої професійної освіти на території губернії, узгодження його з місцевими органами виконавчої влади; організацію діяльності закладів нижчої професійної освіти; підготовку та видання навчальних посібників і літератури. Важливим завданням Губпрофосвіти було об'єднання зусиль окремих губерніяльних органів і профспілок у розв'язанні проблем підготовки робітничих кадрів. Губпрофосвітам було надано статус місцевих органів Укрголовпрофосвіти. Вони перебували у подвійному управлінському підпорядкуванні, що забезпечувало реальне врахування місцевих особливостей в організації планування та розвитку мережі закладів професійної освіти, а також сприяло визначенню регіональної складової змісту професійного навчання.

З аналізу тогочасних джерел випливає, що в 1920-1923 роках досить специфічною була організація управління на нижчому рівні - безпосередньо в закладах освіти. Специфіка полягала в тому, що центральні функції управління професійно-технічним закладом освіти покладалися на шкільну раду. Як зазначалося у нормативних документах, "шкільний колектив обирає на початку кожного навчального року шкільну раду, що становить орган поточного керування та здійснює кермування профшколою"[5].

Певний крок щодо урахування позитивного досвіду минулого та демократизації управління системою ПТО зроблено розпорядженням Кабінету Міністрів України, яке набуло чинності з 1 січня 2010 року. Відповідно до зазначеного урядового документу обласним, Київській та

Севастопольській міським держадміністраціям відтепер делеговано функції укладання та розірвання контрактів з керівниками підпорядкованих МОН України державних професійно-технічних навчальних закладів та здійснення їхнього матеріально-технічного та фінансового забезпечення [6].

Отже, залишається сподіватися, що часи недооцінки історичного досвіду розбудови українських систем професійної підготовки робітничих кадрів, нехтування його уроками є об'єктивно-неминучою, але тимчасовою, прохідною ознакою освітянських пошуків періоду суспільно-формаційних зламів, а накопичення кількісних змін у всіх ланках національної освітньої системи, в тому числі у галузі професійної підготовки кваліфікованих робітників, призведе нарешті до якісного концептуального, структурного, управлінського та змістового прориву.

Література

1. Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні // Інформаційне видання Академії педагогічних наук України. – К.: Педагогічна думка, 2008. - 48 с.
2. Лікарчук І.Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. / І.Л.Лікарчук. - К., 1999. - 475 с.
3. Закон України «Про професійно-технічну освіту // Професійно-технічна освіта. - 1998. - № 1. - С. 2 - 12.
4. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009/proekt2010_2020.doc.
5. Кодекс Законів про Народню Освіту УСРР // Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. - 1922. - №49. - С.891.
6. Питання управління окремими державними професійно-технічними навчальними закладами, підпорядкованими МОН // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. № 42-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cdi-bin/laws/main.cdi>.